

Egy magyar szabadcsapat-tervezet 1809-ből: Csekonics József „Fekete nádori lovas légioja”¹

Csekonics József tábornok, korábbi mezőhegyesi ménesparancsnok, az 1809-es inszurrekcióban vezérőrnagy, a tiszántúli kerület dandárparancsnoka (1757–1824)² mindeddig ismeretlen tervezetere, amely „Fekete nádori lovas légio” néven egyfajta szabadcsapat (*Freikorps*) felállítását irányozta elő,³ véletlenül bukkantam rá József nádor 1809-es inszurrekcióhoz kapcsolódóan működő katonai irodájának iratai között.⁴ Formája szerint „legalázatosabb javaslatról”, azaz a nádorhoz intézett előterjesztésről van szó, melyet 1809. március 16-ra, Pestre kelteztek, tehát kevesebb mint egy hónappal az ötödik koalíciós háború kitörését (április 10.) megelőzően keletkezett.⁵ Bemutatására csak 1809. március 30-án került sor, amikor, minden bizonnyal katonai és politikai okok miatt *ad acta* tették.⁶ Csekonics tervezetével kapcsolatban sem a nádori levéltárban, sem családja székesfehérvári iratai között,⁷ sem másutt nem akadtam egyéb forrásokra. Teljes visszhangtalansága következtében a javaslat jelentősége tisztán eszmetörténeti: rámutat arra, miképpen jelent meg a korabeli *Freikorps*-eszme egy sajátos alakváltozata a magyar katonai gondolkodásban. A továbbiakban először röviden vázolom a szabadcsapatok 18–19. századi metamorfózisát, különös tekintettel az 1809-es háború során a Habsburg Monarchiában felállított, az elnevezés alá sorolható alakulatokra, majd ebben és a korabeli magyarországi hadügy kontextusában bemutatom a „fekete légiót”.

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatói Ösztöndíj támogatásával készült. A szerző *A magyarországi rendiség politikai kultúrája (1526–1848) II.* (K 143017) NKFI program kutatója. Itt szeretném megköszönni Ilya Berkovichnak és Réfi Attilának a dolgozat elkészítésében nyújtott segítségét.

² Lótenyésztésről szóló kötetének bevezetőjében található saját kezű életrajza: CSEKONICS, 1817, III–XVIII. Vázlatos biográfiája: SZILÁGYI–DRAGANIC, 2016, 28. Katonai pályafutásához lásd NAGY-L., 2021, 90–91. Csekonics 1773-tól szolgált a hadseregben, 1786-ban mint elsőkapitány került Mezőhegyesre, majd gyorsan előrehaladva a ranglétrán 1790-től már ezredesként irányította az intézményt. 1805. november 1-től vezérőrnagy, dandárparancsnok a magyar inszurrekciónál, 1806. február 1-én rangmegtartással kilép, majd 1809. április 11-én reaktiválják, végül 1810. március 16-án, rangját megtartva lép ki végleg a szolgálatból.

³ Csekonics tervezete következetesen „légioról” (*Legion*) beszél. A terminus jelölhetett külföldi szolgálatból átvett vagy onnan toborzódó, idegen zsoldban álló csapatot is, de ez esetben belföldi háborús önkéntesekből álló katonai köteléket érthetünk alatta.

⁴ A nádor katonai kancelláriájának működéséhez: NAGY, 2025, 227–233.

⁵ MNL OL N 25 Militär-Kanzlei III I. No. 70. 1809. március 30.

⁶ Lásd a bejegyzést a katonai kancellária iktatókönyvében: MNL OL N 25 Militär-Kanzlei III *Protocoll der Exhibiten d. Insurr. In den Jahren 1808, 1809 & 1810, 1811, 1812, 1813, 1814, 1836.* I. No. 70. 1809. március 30. „Csekonics, G. M. unterlegt einen Vorschlag zur Errichtung einer schwarzen Legion zu Pferd. (ad acta).”

⁷ MNL FVL XIII. 5.a.

Szabadcsapatok a francia háborúk idején és a Habsburg Monarchia

A könnyűcsapatok funkcióját ellátó szabadcsapatok kialakulása a Habsburg Monarchiához kötődik, ahol a 18. század közepétől minden háborúban állítottak fel – vagy legalábbis elkezdtek felállítani – ilyen típusú egységeket, s amelyek példáját a franciák és a poroszok is követték. A toborzás és önkéntes jelentkezés útján feltöltött, a parancsnok által vagy önkéntes felajánlásokból finanszírozott, így a kincstárra csak kismértékben rászoruló szabadcsapatok egy-egy háború idejére jöttek létre, ezt követően feloszlatták vagy beolvasztották őket a reguláris hadseregbe.⁸ Ezeket az alakulatokat a zárt harcrendben küzdő serezekkel szemben irreguláris, „kisháborús” (*petite guerre, kleiner Krieg*) harcászati feladatokra, a könnyűgyalogság, illetve -lovasság szerepkörében alkalmazták.⁹ Az 1792-től 1815-ig tartó francia háborúk a forradalmi, majd napóleoni innovációk és hadisikerek nyomán számos, kulturális cserefolyamatokon keresztül Európa tradicionalista nagyhatalmaiban, a Habsburg Monarchiában és Poroszországban is elterjedő hadászati és harcászati újítást hoztak. Az időszak a „szabadcsapatok”, illetve vezéreik és harcosaik, a „partizánok” 18. század közepétől tartó metamorfózisában is egy sajátos szakaszt jelentett.¹⁰

Abból fakadóan, hogy a császári-királyi hadsereg nagyszámú reguláris – huszár, sva-lizsér, ulánus – könnyűlovassággal rendelkezett, a Habsburg Monarchiában a szabadcsapatok jellemzően gyalogos egységek voltak, lovasságot többnyire ezeken belül szerveztek, bár ritkábban felállítottak kifejezetten lovas szabadcsapatokat is.¹¹ Nagy-L. István szerint a bajor örökösödési háború idejére a reguláris és irreguláris csapatok közti határ már elmosódott és „[a] császári-királyi hadsereg részeként felállított, vagy abba átvett más eredetű összes alakulat elvileg regulárisnak számított”.¹² Az alakulatok státusának, szervezésük és funkcióik dinamikájának, államhoz való viszonyának érzékeltetésére irregularitás és regularitás viszonyát egy többdimenziós spektrumként is elképzelhetjük. Alphons von Wrede a császári-királyi alárendeltségbe tartozó szabadcsapatokat a gyalogos és lovas fegyvernemmel illetően külön, a „különös háborús és egyéb formációk”, illetve a „szabadcsapatok és önkéntes csapatok” (*Freiwilligen-Abtheilungen*) között tárgyalja. Az utóbbiakon belül a gyalogságra nézve „szabadcsapatokat”, „határőr szabadcsapatokat”, illetve „vadászcsapatokat és önkéntes zászlóaljkat”, míg a lovasság kapcsán „szabad és önkéntes csapatokat” különít el, többnyire gyalogos szabadcsapatokon belül szervezett lovas alakulatokat.¹³ Ezek a kategóriák persze sokféle, változó erejű katonai egység korabeli elnevezését fedik le.

A 18. század közepétől fogva a francia háborúk idejéig a magyar korona országaiban jellemzően a horvát-szlavón Határőrvidékről, illetve Horvátországból és Szlavóniából,

⁸ NAGY-L., 2013, 213.

⁹ Részletesen lásd RINK, 2006.

¹⁰ RINK, 2010.

¹¹ RÉFI, 2018, 383–384.

¹² NAGY-L., 2013, 133. 433. jegyzet.

¹³ WREDE, 1898, 401–542.

délszláv etnikumú legénységgel szerveztek ilyen alakulatokat.¹⁴ A korszakban a szűken vett Magyarországról szabadcsapatokat csak elvétve állítottak fel, ám az ország területéről kiegészített huszár- és gyalogezredek mellett egyrészt négy alkalommal szólították fegyverbe a hagyományos rendi honvédelmi intézményt, a huszárságból és gyalogságból álló inszurrekciót (1797, 1800, 1805, 1809), másrészt 1809-ben megyéenként „szabad lovasságot”, 1813-ban a huszárezredek keretei között az arisztokrácia és a törvényhatóságok felajánlásaiból újszerű „velitaosztályokat” szerveztek.¹⁵

Hadszervezeti szempontból a Habsburg Monarchiában a 18. század második felétől jelentős szerepet kapó gyalogos szabadcsapatok fejlődésében több fázis különíthető el, szervezeti felépítésükkel kapcsolatban azonban nehéz általános következtetéseket levonni. A katonai intézmény a kabineti háborúk idején a hadsereg esetlegesen, háborúk idejére szervezett könnyűgyalogságaként jelent meg. A józsefi korra a könnyűgyalogságnak alapvetően három típusa alakult ki: a jellemzően a Német-római Birodalom területéről, önkéntes alapon szervezett szabadcsapatok, a tiroli vadászcsapatok és a Katonai Határőrvidékről szervezett szabadcsapatok.¹⁶ A második koalíciós háború (1799–1801) idején megkísérelték a könnyűgyalogság regularizációját, valódi reformokra azonban csak az 1805-ös austerlitz-i vereséget követően került sor. Ekkor Károly főherceg jelentős átalakításokat hajtott végre a hadsereg szervezetében és a gyalogsági harcászatanban: könnyűcsapatként alkalmazta az újonnan felállított vadászzászlóaljakat és határőrezredek, regularizálva ezáltal a könnyűgyalogságot. Ez ugyan csökkentette a szabadcsapatok jelentőségét, segédcsapatokká fokozva le őket, ám a főherceg ezzel párhuzamosan szervezett szabadcsapat-állításba is kezdett, számos önkéntes és vadászcsapatot szervezve meg. 1809-et követően a hadvezetés visszatért a korábbi esetleges gyakorlatához, a szabadcsapatok jelentősége pedig tovább csökkent.¹⁷

A francia háborúk idején az itt átfogóan „szabadcsapatok” alá sorolt egységek tetejéig része továbbra is a Habsburg Monarchia területéről rekrutálódott, míg más alakulatokat ezen kívülről, az (egykori) Német-római Birodalomból toboroztak. Megint másokat az első koalíciós háború idején külföldről vettek át császári-királyi szolgálatba (franciák, anhalt-zerbstiek), illetve külön említést érdemelnek a francia emigránsokból szerveződött alakulatok. Ezek közül jellegét és létszámát tekintve kiemelkedik Károly főherceg 1800–1801-es cseh-morva légiója, amely a Belloute-vadászcsoport mellett önmagában 22 zászlóaljat tett ki, azonban a háború vége miatt már nem vetették be, és feloszlatták.¹⁸ Voltak szabadcsapatok, melyek kaptak ugyan toborzási engedélyt, de nem sikerült őket feltölteni az adott háború végéig. Több hasonló egység létrehozása, miként Csekonics előterjesztése is, csak a tervezési fázisig jutott el.

Az 1809-es ötödik koalíciós háború osztrák szempontból a hadügyi – illetve ehhez kapcsolódóan a kormányzatilag vezérelt propagandában megnyilvánuló médiatechno-

¹⁴ Vö. NAGY-L., 2016, 32; RÉFI, 2018.

¹⁵ NAGY-L., 2013, 206–207; RÉFI, 2021, 823.

¹⁶ NAGY-L., 2013, 130.

¹⁷ Uo., 145–150.

¹⁸ WREDE, 1898, 452–456.

lógiai és ideológiai – innováció kivételes pillanatát jelentette. Az 1809-es háború során a „nagy háború” mellett „kisháborús” eszközöket is felvonultató stratégia és az ezt meg-alapozó „népi/nemzeti háború” (*Volks- vagy Nationalkrieg*) hivatalos ideológiája értelmében a reguláris császári-királyi hadsereg mozgósítása mellett egyéb, hagyományos és új módjait is alkalmazták a fegyveres erő növelésének.¹⁹ E háború átmenetiségét jól mutatja, hogy a Habsburg-kormányzat égisze alatt archaikus és modern szervezeti modellek működtek párhuzamosan és hatották át egymást. Károly főherceg reguláris hadseregére irányuló hadügyi reformjai mellett az örökös és egyéb tartományokban a legfontosabb új elemet a *Landwehr* nevű területvédelmi erő megszervezése jelentette 1808 nyarától, melyben a kulcsszerepet János főherceg játszotta. Károly főherceg korábbi tapasztalatai alapján a *Landwehr*rel szemben inkább a magasabb harci szellemmel rendelkező önkéntes alakulatok központi megszervezését támogatta. Az ország „ösi alkotmánya” és saját előjogai felett örökös jómódú birtokos elitek dominálta Magyar Királyságban, József nádor fáradozásainak és az 1808-as diéta fogadókészségének eredményeképp, az inszurrekció régi intézményét részlegesen és átmeneti jelleggel ugyan, mégis jelentősen sikerült megreformálni. Az uralkodó 1809 nyári felszólítása nyomán vármegyei keretek között, toborzás útján „szabad” („volón”, „volontér”) gyalogságot és lovasságot is szerveztek, amelyek kedvező feltételekkel igyekeztek az inszurrekció és a reguláris hadsereg által nem érintett fegyverképes férfilakosságot a háború időtartamára katonai szolgálatba vonni.²⁰ Szintén jelentős innováció volt a franciákkal és a velük szövetséges bajorokkal szemben a hagyományos tiroli népfelkelés (*Landsturm*) alapjain szerveződő paraszti gerillaháború kormányzati támogatása,²¹ amely az 1808-as spanyol ellenállás tapasztalatait adaptálva, megteremtette „a közép-európai gerillát” és ennek ideológiáját, azaz tulajdonképpen a modern értelemben vett „partizánt” (*Partisan*).²²

1809-ben Károly főherceg már tervszerűen állította fel a különféle önkéntes csapatokat, tulajdonképpen lefőlözve a *Landwehr* leginkább motivált rétegét. Bécsben, Cseh- és Morvaországban, valamint Belső-Ausztriában a területvédelmi erő kereteit felhasználva hatszázados önkéntes zászlóaljakat toboroztak.²³ Galíciában politikai okokból csak a *Landwehren* kívül szerveztek három „szabad zászlóaljat”, ám mivel nem jelentkezett kellő számú önkéntes, először külföldi zsoldosokkal és dezertőrökkel igyekeztek feltölteni az állományt, majd a szökések következtében sorozottakra kellett támaszkodniuk.²⁴ Dalmáciában („Dalmát szabadcsapat”), Sziléziában és Nyugat-Galíciában (Johann Georg von Schill főhadnagy „Sziléziai szabadcsapata”),²⁵ illetve

¹⁹ A gondolat osztrák és porosz fejlődéséhez és gyakorlathoz: RINK, 2017.

²⁰ NAGY, 2021, 114–115.

²¹ SCHEMBOR, 1998, 463–465.

²² RINK, 2010, 20–23.

²³ SCHEMBOR, 1998, 458–460.

²⁴ BERKOVICH, 2024.

²⁵ A szóban forgó sziléziai szabadcsapatot – élete utolsó ilyen kísérleteként – Johann Georg von Schill (1736–1822), a régi „zsoldosvezér” típusú szabadcsapat-parancsok és katonai vállalkozó szervezte, komoly haditettek elkövetésére azonban nem nyílt lehetősége. Nem úgy fíának, Ferdinand Baptista von Schillnek, aki a „partizán” új típusát, a „szabadságharcost” testesítette meg. RINK, 2009, 68–76.

Bukovinában („Bukovinai önkéntes zászlóalj”)²⁶ is hasonló alakulatokat hoztak létre. Idesorolható még az 1793-ban franciából osztrák szolgálatba lépett Georges François Symon de Carneville gróf, ezredes (1750–1837) által saját költségén felállított, háromszázadnyi vadászból és egy svadron huszárból álló szabadcsapata is.²⁷ A hagyományosan a szabadcsapatok emberanyagát adó Katonai Határőrvidéken viszont ekkor egyetlen ilyen típusú alakulatot sem szerveztek.²⁸

A hagyományos jellegű szabadcsapatokon túl, a *Landwehr* keretei között szervezett önkéntes egységek mellett jelentős újítás volt, hogy 1809-ben osztrák jóváhagyással és támogatással több olyan, külföldi – azaz monarchián kívüli német – toborzású szabadcsapatot is létrehoztak, melyeknek a franciák által megszállt Németországban haditetteik és propagandatevékenység révén általános felkelést kellett volna kirobbantaniuk. A „Hesseni választófejedelmi szabadcsapatot” I. Vilmos hessen-kasseli választófejedeleme saját költségén hozta létre és fizette, de Ausztria jelentős számú fegyverrel támogatta.²⁹ A szintén osztrák főparancsokság alá tartozó „Frank” vagy más néven „Bayreuthi légiót” báró Karl von Nostitz őrnagy vezetésével azután állították fel, miután az osztrák csapatok elérték a Bayreuthi Hercegséget. Legénységét a Csehország határán folytatott önkéntes toborzáson túl a hátramaradt braunschweigi szabadcsapat legénységével egészítették ki.³⁰ Mindezen vállalkozások közül kétségtelenül a legambiciózusabb és legnagyobb hatású a „Braunschweigi hercegi csapat” felállítása volt, melyet a nép jellegzetes egyenruhája alapján csak „Fekete légióként” vagy „seregként” emlegetett. Ezt az 1809. február 25-i bécsi konvenciót követően osztrák jóváhagyással, a csehországi Náchodban, a saját költségén állította fel Frigyes Vilmos, Braunschweig-Lüneburg-Oels hercege, porosz vezérőrnagy (1771–1815). Az alakulat, szakítva a Habsburgokkal, a zناimi fegyverszünet után is folytatta a harcot, átvágva magát Németországon, majd augusztus elején hajókon elmenekült francia üldözői elől, végül a Weser torkolatából Nagy-Britanniába távozott, ahol angol szolgálatba szegődött.³¹

Az osztrák örökösödési háborútól (1740–1748) Napóleon bukásáig (1815) a „szabadcsapat” fogalma szorosan összefonódott vezére és harcosa, a „partizán” fogalmának metamorfózisával. Az 1809-es háború kivételes esete e történetben a régi és az új határmezsgyéjén fekszik. A szabadcsapatok és a régi típusú „partizán” (*Parteygänger*) első jellegzetes típusát az osztrák örökösödési háború idején Franz von der Trenck ezredes és Kelet-Szlavóniából toborzott pandúrjai képviselték, akik jelentős haditettek mellett háborús bűncselekményeket is elkövettek. Ezen alakulatoknak megvoltak a maguk előnyei és hátrányai: a katonai (al)vállalkozók által szabadon rekrutált erők gyorsan

²⁶ Ezt az első szakaszban népfelkelésként állították fel, majd miután megverték a lengyelek, a hadsereg alá tartozó szabadcsapatná szervezték újjá, zömmel másodvonalbeli katonákból. BERKOVICH, 2024.

²⁷ WREDE, 1898, 459–466; NAGY-L., 2013, 146–147.

²⁸ NAGY-L., 2013, 147.

²⁹ SCHEMBOR, 1998, 452–455.

³⁰ WREDE, 1898, 524; SCHEMBOR, 1998, 455–456.

³¹ KORTZFLEISCH, 1896, 1–149; SCHEMBOR, 1998, 457.

mobilizálható, az állam számára olcsó, azonban megbízhatatlan csapatokat eredményeztek, melyeket a központi ellátási láncon kívüli helyzetük zsákmányszerzésre és arra ösztönözött, hogy „a földből éljenek”.³² A második fázisban, a hétéves háborút (1756–1763) követően a régi „partizánok” kora leáldozott, egységeiket a kisháborúval párhuzamosan „államosították” (*Verstaatlichung*), „territorializálták”, ezáltal a szabads csapatok vezérei taktikai szempontból független, de az állandó hadsereg könnyűcsapatai közé sorolt különítmények parancsnokaivá váltak. Az uralkodók által alkalmazott szabad vagy félig-szabad „biztonsági kompetencia szolgáltatók”, ha bizonyítottak, beolvasztották őket a regulárisok közé. Az önkéntes csapatok és a kisháború „államosítása” következtében a korábbi „zsoldosok” (*Söldner*) „katonákká” (*Soldat*) váltak.³³

A harmadik stációt lényegében a szabads csapatok és vezéreik új típusának, a „szabadságharcosnak” (*Freiheitskämpfer*) a megjelenése jelentette.³⁴ A folyamat összekapcsolódott a Napóleon elleni spanyol felkelés eredményeivel, az irreguláris harcos új típusának, a „gerillának” a megjelenésével és a Habsburg-kormányzati adaptációjával, amely a jelentős hadisíkereket is felmutatni képes tiroli népfelkelésben öltött testet. Az új típusú szabads csapatok megjelenése Ferdinand Baptista von Schill porosz őrnagyhoz (1776–1809) köthető, akinek apja egy régi típusú, tapasztalt szabads csapat-vezér, ambiciózus katonai vállalkozó volt, aki anyagi érdekeitől függően váltogatta lojalitását és az állami főhatalomhoz való viszonyát, ám a korszakban már egyre kevesebb sikerrel alkalmazkodott a hadviselés változásaihoz. Az ifjabb Schill 1807-ben, még mint porosz dragonyoshadnagy, Kolberg ostroma idején alakított egységével sikeres műveleteket hajtott végre a franciák ellen. Schillt hősnak kijáró diadalmenet fogadta Berlinben, soron kívül előléptették, egységét neve és parancsnoksága alatt regularizálták, személye köré már életében hőskultusz épült. Egy következő fázist jelentett, amikor az 1809-ben Schill egy gyakorlat örve alatt ezredével együtt, a spanyol és a tiroli felkelésre hivatkozva, de az osztrákoktól is távolságot tartva, dezertált a porosz szolgálatból, és a franciák és szövetségeseik ellen fordult, egy általános felkelés kirobbantására törekedve Észak-Németországban, 1809. május 31-én azonban Stralsundnál elesett. Vállalkozásának céljai és ideológiája már lényegében a német-nemzeti patriotizmusból táplálkoztak.³⁵ A másik példát a már említett, Habsburg-támogatással szervezkedő Frigyes Vilmos herceg-féle „Fekete braunschweigiek” szolgáltatták.

Schill és a „Fekete herceg” szabads csapatai jól példázzák a lojalitás fókuszának, illetve a szabads csapatok és vezéreik státusának változását regularitás és irregularitás között, egyúttal rámutatnak az efféle vállalkozások korlátaira is. Taktikai értelemben ugyan mindkét szabads csapat-vezér továbbra is a régi típusú „partizánok” közé tartozott, ám politikai szempontból már modern értelemben vett „partizánoknak”, azaz „felkelőknek” vagy „szabadságharcosoknak” tekintendők. Magatartásukat már nem a régi típusú erőszakosság és zsákmányszerző mentalitás, hanem az „államosítás” hatása uralta. Mivel

³² RINK 2010, 10–14.

³³ Uo., 15–19.

³⁴ Uo., 19–30.

³⁵ RINK, 2009, 76–94.

parancsnoki legitimitásuknak nem volt sem formális, sem anyagi alapja, saját és harcosaik motivációi pedig nem materiális jellegűek voltak, sikerük egyedül karizmájukon és sikerorientáltságukon múltott. Ugyan nagy taktikai érzékkel, a tömegek körében népszerűséget kivívva manővereztek, de vállalkozásaikhoz érdemleges támogatást végső soron sem a felszabadítani kívánt néptől, sem az uralkodóktól nem kaptak, közvetlen művelési céljaik elérését követően belső válságba sodródtak. Esetük jól mutatja, hogy a kor új „partizánjai” előtt csupán három lehetőség állt: félig-meddig autonóm szolgálatot végezni Poroszország vagy Ausztria részére a régi partizánok mintájára, egy spanyol (vagy tioli) mintájú felkelés kiobbantása Észak-Németországban, illetve maga a porosz állam által kezdeményezett hasonló felkelés.³⁶

A francia háborúk ugyan számos változást hoztak, de a Habsburg Monarchia szabadcsapataiban tovább éltek egy korábbi korszak maradványai is, mint a reguláris csapatok engedelmességével és precizitásával szemben a gyengébb fegyelem és nagyobb szabadság, a szolgálathoz megkívánt ügyesség és kezdeményezőkézség követelménye, a zsákmányszerzés mint motiváció, a fosztogatásra és erőszakosságra való hajlam, az extravagáns egyenruhák stb. Ezek természetesen mindenféle szerencsevadászt vonzottak az ilyesféle alakulatokba. Az, ahogyan a szabadcsapatok önmagukat megformálják, hasonlóságot mutat a modern kommandósokéval és katonai magánvállalkozókéval.³⁷ A folyamat összetettségét és dinamikáját jól mutatja, hogy míg a szabadcsapatok egy részénél továbbra is fennmaradtak a korábbi hagyományok, a kisháború – végül 1809-ben a gerillaháború – katonai doktrínába emelésével, új védelmi intézmények (*Landwehr*) létrejöttével és régiek átalakításával (*insurrectio*, *Landsturm*) párhuzamosan, mindenekelőtt Károly főherceg hadszervezeti reformjai révén nemcsak a könnyűgyalogság nyert reguláris kereteket a császári-királyi hadseregen belül, hanem a szabad- és önkéntes csapatok egy része is kormányzati irányítással, „állami” keretek között szerveződött meg (lásd Károly főherceg légióit vagy Csekonics tervezetét). 1809-ben egyúttal megjelent egy új típusú, kezdetben állami védnökséget élvező, de kötetlenebb forma is, amely aztán a „fekete herceg”, Frigyes Vilmos németországi „szabadságharcával” elszakadt a fegyverszünettel a háborúból kiszállni látzó Habsburg Monarchiától.

Csekonics tervezete

A tervezet benyújtásának időpontjából kiindulva Csekonicsot általában az osztrák örökösödési háború óta császári-királyi alárendeltségben harcoló szabadcsapatok hagyománya, közvetlenül pedig Károly főherceg 1800–1801-es cseh-morva légiója inspirálhatta. Nem zárhatjuk ki azonban, hogy hatást gyakorolhatott rá a Ferdinand von Schill által 1807-ben szervezett *Freikorps* sikere is, melynek a Kolberg ostrománál játszott szerepe – csakúgy mint később az őrnagy 1809-es szabadcsapata és Stralsundnál elsen-

³⁶ RINK, 2010, 24–25.

³⁷ BERKOVICH, 2023, 71.

vedett halála –, ismert volt a magyarországi nyomtatott nyilvánosságban is.³⁸ A tervezet a maga katonás tömörségében is igen részletes, számos dologról azonban hallgat. A napóleoni háborúk során a császári-királyi hadvezetés által vagy jóváhagyásával felállított szabadcsapatokkal összevetve, melyek többnyire gyalogságból álltak, Csekonics egy kifejezetten a magyarországi viszonyokra alkalmazott könnyűlovas alakulatot kívánt létrehozni. Ebben mindenekelőtt két dolog játszhatott közre. Egyrészt az, hogy a tábornok maga is a katonai lótenyésztés legnagyobb hazai szakértője, a mezőhegyesi királyi méntelep szellemi atyja, majd 21 éven át irányítója volt.³⁹ Másrészt az a korabeli meggyőződés, hogy a könnyűlovas csapatnem népszerűbb a potenciális jelentkezők körében, melyet a magyar hadikultúra évszázados hagyományai, illetve ennek legfontosabb exportcikke, a huszár csapatnem „világsikere” mellett az a jellemző sztereotípiája is táplált, hogy a magyar eredendően keleti lovas nép, így „nemzeti karakteréhez” jobban illik a lovassági hadviselés. Mindemögött ott munkált a tapasztalat, melyre Csekonics is hivatkozott, hogy Magyarország bizonyos vidékein valóban igen sokan jól lovagoltak. Habár a könnyűlovasság kiképzése a kötetlen formációban harcoló könnyűgyalogságénál valamivel nehezebb feladatot jelentett, még mindig eléggé egyszerű volt ahhoz, hogy általa gyorsan mozgósítható és adott harcászati feladatokra megfelelően használható alakulatot nyerjenek.

Csekonics a légiót sajátos – nem nemesi – társadalmi karakterű, magasabb morális minőséggel és harci szellemmel bíró, önkéntesekből álló magyar elit egységként képzelte el, melyet a háború idejére a lehető leggyorsabb, legegyszerűbb és leggazdaságosabb módon kívánt felállítani olyan bátor, vitéznek való férfiakból (*Bravi*), akik jól lovagolnak és élvezik az ország népének bizalmát. A légió kifejezetten kisháborús feladatokra jött volna létre, hogy gyors meneteléssel, rajtaütésekkel nyugtalanítsa az ellenséget és a vidéket. Mivel az alakulat eleve olyanokból toborzódott volna, akik lovaglásban, különösen az „ország lovainak” megülésében jártasak, a szükséges katonai alakzatokat, a szolgálat és fegyelem alapjait elég lett volna menet közben elsajátítaniuk. A légió tulajdonosi jogait József főherceg nádornak szánták, aki egyébiránt a 2. sz., illetve az 1800-as inszurrekció során jászokból, kunokból felállított, később 12-es hadrendi számmal regularizált „palatinális” huszárezred tulajdonosa volt.⁴⁰ Ugyan az ötletgazda részletesen nem fejt ki, de feltehető, hogy a formális tulajdonosságnál többre gondolt. Elképzelhető, hogy a légió az inszurrekcióhoz hasonlóan (vagy valamilyen módon annak részeként), közvetlenül a nádor főparancsnoksága alá tartozott volna. Mind a potenciális toborzás sikerére, mind az alakulat szerepkörére és presztízsére nézve lényeges elem, hogy Csekonics kívánatosnak tartotta, hogy ahhoz, hogy az ország „legderekabbjait” megnyerjék, biztosítani kell számukra, hogy közvetlenül a király vagy a nádor közelében teljesítsenek szolgálatot, ahol tanúbizonyságot tehetnek bátorságukról.

³⁸ Lásd például MK 1808. december 27. 52. sz. 827., 1809. január 20. 6. sz. 94., 1810. július 21. 33–34. sz. 267.

³⁹ 1785 és 1806 között mint „ménés- és pótlovazásért felelős parancsok” („Gestüts- und Remontirungs-Commendant”) állt az intézmény élén. CSEKONICS, 1817, XI.

⁴⁰ A 12. sz. huszárezredhez lásd RÉFI, 2021.

A tervzet szerint a légio a hadsereghez, azaz minden bizonnyal annak könnyűlovaságához (huszár, svalizsér, ulánus) hasonló állománnyal rendelkezett volna, annyi különbséggel, hogy egy-egy svadronját 150 főnyi legénységben határozta meg. Bár Csekonic a tisztek számát nem részletezte, a korabeli gyakorlat alapján ehhez még hozzászámíthatjuk a 40-50 fő körüli ezredtörzset, illetve lovasszázadonként a körülbelül 30 főnyi tisztet, altisztet, furírt (írnok), kovácsot stb. is. Szintén a reguláris lovasság mintájára a feltehetően kettesével „három osztályba” szervezett lovasszázadok tették volna ki alapesetben a légiót, amely így összesen hat svadront, azaz 900 főnyi legénységet, a huszárság számára 1809-ben előírt létszámmal – 53 fős törzs és svadrononként 28 fő tiszttel, altiszttel stb. – számolva összesen 1121 főnyi erőt jelentett,⁴¹ amit szükség esetén a fenti módon lehetett szaporítani. Mivel a szabadcsapat csak háború idejére jött volna létre, a békekötés után az altisztekre és közlegényekre bízta volna, hogy leszerelnek-e vagy ismét bevonulnak az ezrekhez, míg a tisztek számára engedélyezték volna, hogy rendfokozatukat és zsoldjukat megtartva szolgálatban maradjanak.

A terv szerint a légio felállítása nem terhelte volna az államkasszát, de a tábori szolgálatra rendelt osztályok kincstári ellátásban részesültek volna, egyébként az insurrekcióhoz hasonlóan kellett velük bánni. Mivel az ötletgazda maga is hozzá kívánt járulni az egység felállításához, ám ennek költségeit nem volt képes saját vagyonából fedezni, más finanszírozási módok bevonását javasolta. Úgy vélte, elsőként meg kell kérni az ország rendjeit, valamint szabad királyi városait, kerületeit és községeit, hogy járuljanak hozzá az ügyhöz. Amennyiben ez nem sikerülne, olyan családok támogatását látta szükségesnek megnyerni, akik hozzátartozókkal rendelkeznek a hadseregben. Cserébe, a családjuk által kiállított emberek mértékében ezek nemcsak egy-két rendfokozatot lépnének előre a légióban, hanem ebben a békét követően is megmaradnának. Hogy az ország bizalmában álló bátor és tehetős embereket, különösen a jó lovasokat megnyerjék, bizonyos vidékeken rövid toborzások engedélyezését javasolta.

Csekonic a toborzáshoz kapcsolódó ösztönzőket is kifejezetten a magyarországi igényekre és egy elit egységtől elvárt magasabb morális kvalitásokra szabta: a kiváló szolgálat jelentős előnyökkel, az alakulathoz méltatlan magaviselet szigorú szankciókkal járt volna. A terv abból a társadalmi percepcióból indult ki, hogy a nem nemes népesség bizonyos csoportjai, a parasztok és kereskedők sok helyütt igen alkalmasak katonának, a tehetősebbek pedig nemesi cím megszerzésére töreksenek. Erre az igényre alapozva azoknak, akik saját költségükön, egyenruhával és lóval jelentkeznek, továbbá jól viselik magukat, jutalomként lehetővé kell tenni a nemesség megszerzését. Ennek módja, hogy év végén a törzs- és főtisztek, illetve a legénység jelenlétében svadrononként egy gyűlést – „káptalant” – tartanak, ahol az első hat legtöbb szavazatot kapott személy taksamentesen nemességet nyer. Ha valakit más állított, a nemesség a kiállítót illeti, míg ha valaki

⁴¹ Az 1809-es mozgósítás során a könnyűlovaság 128 lovas legényből, tisztekkel, altisztekkel, kováccsal, furírral együtt összesen 156 főből, míg a tartaléksvadronok 150 lovas legényből, összesen 180 főből álltak. Az ezredtörzs ugyanakkor a huszároknál és ulánusoknál 53, a svalizséreknél 51 fő volt. A könnyűlovas ezrek 8, míg a nehézlovasok (vértés, dragonyos) 6 svadronból, azaz 4, illetve 3 osztályból álltak. A huszár- és ulánusezrek összesen 1481, a svalizsére 1479 főből álltak. NAGY-L., 2013, 199–201.

a sajátjából maga csatlakozott a sereghez és a nemesség számára kisebb haszonnal járna a taksa összegénél, az utóbbit kapja meg jutalomként. Aki nem teljesítette kötelességét és szégyent hozott a légióra, annak hazájába való visszatérése is megtagadható lenne. Ezzel a módszerrel egy teljesen feltöltött légió esetében évente potenciálisan 36 ember juthatott volna taksamentesen nemességhez, ami igen magas szám, különösen annak fényében, hogy a korban pusztán haditettek által egyszerű katonáknak, nem nemesi státusú inszurgenseknek már nemigen volt lehetősége nemességszerzésre.⁴² A légió tehát a háborús időszakban a módosabb és a közjóra áldozni hajlandó nem nemesi csoportok számára az alakulaton belüli „demokratikus” választás útján, a nemesedés lehetőségének intézményesítésén keresztül társadalmi mobilitási csatornaként is működött volna. Kétségtelen azonban, hogy a nemességszerzés kilátásba helyezése révén a rendi társadalom kereteinek – még ha csak kismértékű – feszegetése jócskán meghaladta nemcsak az előterjesztő, de a nádor kompetenciáit is. A nemesítés kizárólagos uralkodói kegy, ráadásul a (hiányzó) taksa összege és az armálissal járó adómentesség végső soron a kincstárt rövidítette volna meg.

A tervezet három pontja az egyenruhával és felszereléssel foglalkozott, amelynek jellegzetes fekete színe adta a légió elnevezését is. Csekönics, annak érdekében, hogy az egység felállítása és kivonulása azonnal végrehajtható legyen, nem kívánt időt vesztegetni bonyolult uniformis beszerzésével. A színválasztásban az egyszerűsége törekvés mellett közrejátszhatott egy további gyakorlatias megfontolás is: a fekete anyag a világosnál nehezebben koszolódott. A legénységnek a saját ruhájában kellett volna megjelennie, az alakulat egyöntetűségét a fekete felsőing, gatyá és csákó volt hivatott biztosítani, az utóbbin az alakulat jelképével, a „két pajzs alakban keresztbe tett szablyát” ábrázoló sapkajelvénnel. Kabát és sátor helyett a „megszokott suba” viselése volt előírva. A felszerelés a szükséges lószerszámból, oldalfegyverből (kard) és pisztolyból, valamint csutorából állt. A tisztek számára szürke báránnyal szegett mentét írtak elő, feketével kevert sárga – a törzstiszteknél arany – vitézkötéssel, ezenkívül fekete csákót, szablyát, pisztolyokat és mórászürke kabátot, nyáron fekete inget selyemmel vagy arannyal díszítve. Az előírás, a hagyományosan a huszárezredek egyenruhájára jellemző fekete-sárga zsinórzattól eltekintve nem említ sem magyar nemzeti, sem Habsburg-császári jelképeket vagy viseletjeleket.⁴³

Az uniformis jellegzetes színválasztását Csekönics tehát praktikus okokkal indokolta, ugyanakkor feltehetően a kor divatját is követte, de szóba kerülhetnek Hunyadi Mátyás híres fekete seregének – akár szándékolatlan – reminiscenciái is.⁴⁴ A fekete egyenruha használata porosz eredetű hagyomány. 1741-ben II. Frigyes hozta létre az 5. sz. (von Ruesch) huszárezredet, amely fekete egyenruhát – süvegén pedig halálfejet – vi-

⁴² Vö. NAGY, 2021, 129–131.

⁴³ SÁGVÁRI, 2001, 123.

⁴⁴ 1848 tavaszán Pesten Szász Mátyás, városi helyettes bíró vezetésével a nemzetőrség részeként „fekete sereg” alakult, állítólag Mátyás király emlékére, mely fekete atillát és nadrágot hordott halálfejes kucsmával. NU 1848. március 19. 662. sz. 1036; 1848. március 21. 663. sz. 1040; 1848. március 23. 664. sz. 1048. Lásd még SÁRLÓS, 1955, 92–95.

selt. Ezt 1808-tól az 1. és 2. sz. testőr huszárezredekke szerveztek át, melyek a kor talán legismertebb fekete uniformist viselő alakulatai voltak.⁴⁵ A francia háborúk idején vagy azokat megelőzően a császári-királyi keretek között felállított szabadcsapatok között teljesen fekete egyenruhát nem találhatunk, azonban a korszakból több francia és német példa is akad. André Boniface Louis Riquetti, Mirabeau vikomtja (1754–1792) 1791-ben monarchista „fekete légiót” (*Légion noire*) állított fel, amely Condé emigráns hadserege részeként, osztrák és porosz szövetségben harcolt a francia forradalmi seregek ellen. A *Magyar Kurir* korabeli haditudósítása egy helyütt meg is magyarázza az elnevezést: „Ez a *Mirabó Légioja*, fekete Gránátéros süveges lovas Gránátérosokból, Zászlós Ulánusokból, Huszárokból, gyalog Gránátérosokból, Vadászokból, Kemény-lövőköl, és 250 Volontérokól áll, kik a Frantziáknak ki-költözések előtt mind Tisztek voltak. Többnyire mind fekete posztó köntössök vagy kék hajtókával, és ezért nevezetnek *Fekete Legionak*.”⁴⁶ 1792 júniusában a forradalmi Franciaországban a Nemzetgyűlés valószínűleg porosz mintára egy svadron fekete-ezüst, halálfejes egyenruhás huszárt (*Hussards de la Mort*) szervezett, melyet hamarosan beolvastottak a 14. lovas vadászrezredbe, majd 1793-ban feloszlattak.⁴⁷ 1792 végén egy „fekete huszárszázadot” (*hussards noirs*) is felállítottak, amely hamarosan beolvadt a 10. reguláris huszárezredbe, de 1796-ig megtarthatta egyenruháját.⁴⁸

A már említett, jellegzetes egyenruhájáról „Fekete brunswickieknek” nevezett szabadcsapat szervezése osztrák gyámkodás alatt már 1809 február végén megkezdődött, felállításának hivatalos kezdő dátuma április 1.,⁴⁹ így az nem szolgálhatott Csekonics mintájaként. Később, 1813–1814-ben fekete egyenruhát viseltek a magukat felszerelő önkéntesekből, közte a német-nemzeti gondolkodású prominens fiatal értelmiségből toborzódó, de már a porosz hadsereg regularizált kötelékeként működő „Lützow szabadcsapat” (*Lützowsches Freikorps*) katonái is.⁵⁰ Mindkét szabadcsapatot inspirálhatták a porosz „halálfejes huszárok”, a „Lützow vadászok” – „Schill vadászai” mellett, akár ideológiai értelemben is – a „Fekete brunswickiek” példája, de ez esetben, csakúgy mint Csekonics tervében, a fekete színre alapvetően gyakorlatias okból esett a választás. Az egyenruhák hiányából fakadóan a társadalom különböző rétegeiből toborzódó egység tagjai jobbára civil ruházatukban vonultak be, és a fekete volt az egyetlen szín, amellyel festés révén egységes színű uniformist lehetett előállítani.⁵¹ A korszakban a színválasztás kétségtelen szimbolikus jelentést is hordozott: erőteljes vizuális hatása és relatív ritkasága révén a fekete egyenruha jól megkülönböztethetővé tette viselőjét, így bizonyos fokú extravaganciát is kölcsönzött az alakulatoknak. Mindezen túl, hosszabb távon a német katonai kultúrában a „Fekete brunswickiek”, illetve Lützow „Fekete vadászai”

⁴⁵ Lásd például a következő hírlapi tudósítást: MK 1807. június 16. 48. sz. 738.

⁴⁶ MK 1792. augusztus 21. 67. sz. 1057–1058.

⁴⁷ CROYET, é. n.

⁴⁸ BRAYARD–DAVIN–CROYET, é. n.

⁴⁹ Ennek részleteihez KORTZFLEISCH, 1896, 1–17.

⁵⁰ RINK, 2009, 94–101.

⁵¹ WIECHMANN, 2002.

irodalmi és képzőművészeti ábrázolások hatására ideológiailag feltöltődve, a romantikus nacionalista regiszterben a német-nemzeti szabadságharcos új eszményét testesítették meg. A „Lützow szabadcsapat” fekete egyenruhája, piros hajtókái és arany gombjai a nemzeti és liberális mozgalmak fekete-vörös-arany zászlajában köszöntek vissza, melyek 1848–1849-ben a demokratikus Németország színei lettek.⁵²

*

A „Fekete nádori lovas légio” a szabadcsapatok korabeli típusai között egy sajátos, átmeneti változatot képvisel, mely Károly főherceg 1800–1801-es és 1809-es légioihoz állt a legközelebb. Felállításának kezdeményezése a hagyományos szabadcsapatokra emlékeztet, a kormányzaton kívülről, egy inszurgens tábornok felől érkezett. Ugyanakkor a nádor tulajdonosi jogai, illetve amiatt, hogy bár felállításának nem, de hadszíntéren való ellátásának, csakúgy mint sajátos előmeneteli rendszerének uralkodói előjogokat érintő és kincstári vonzatai lettek volna, „állami” jelleget is kapott. Egyenruhája jól megkülönböztethetővé teszi más alakulatoktól. Számszerű ereje ugyan kicsiny, ám dedikált kisháborús feladatai megsokszorozzák potenciális harcászati jelentőségét. Territorializált alakulatként toborzása az egész országterületre kiterjedt, azon belül is az autonómia bizonyos fokával rendelkező közigazgatási egységek vagyonosabb és ambiciózusabb nem nemesi elemeit, ezen túl pedig a reguláris katonaságnál szolgálókat célozza, lehetőséget nyújtva katonaállításra is. Az alakulat „elit” jellegét nem katonai professzionalizmus, hanem potenciális tagjainak önkéntes elköteleződése, jobb anyagi körülményei, jellembeli tulajdonságai és fizikai alkalmassága határozza meg. Csekonic a katonáskodók feltételes motivációit illetően nem hivatkozott a „lelkesezés” (*Enthusiasmus*) erejére és nem használta a patrióta-nemzeti beszédmódot sem, bár ezek a korabeli német és magyarországi diskurzusban, illetve az utóbbin belül kifejezetten az inszurrekcióval kapcsolatos propagandában már pregnánsan jelen voltak. Az érintettek lojalitásának fókuszát mindenekelőtt a főherceg személye és méltósága, azon keresztül pedig az ország inkluzív fogalma képezi. Alkalmazásának területi határaitól (országon belül/kívül) Csekonic nem szólt. Motivációjuk nem elsődlegesen anyagi jellegű, de racionális kalkuluson alapul: alapvetően a szolgálattal járó presztízsnövekedés, a haditettek jutalmaként a nemességszerzés révén a „rendi határvonal” átlépésének, vagy a taksa összegén keresztül az anyagi gazdagodásnak az ígérete, a reguláris ezredben szolgálóknál pedig a katonai előmenetel. Ez az a pont, amely a tervezetet a leginkább megkülönbözteti más korabeli szabadcsapatoktól és önkéntes alakulatoktól a legszorosabban a magyar rendi társadalom adottságaihoz kapcsolja. Csekonic talán nem felejtette el, hogy maga is egy olyan családból jött, amely csak a 18. század közepén emelkedett a kiváltságosok közé.⁵³

⁵² RINK, 2010, 29–30.

⁵³ Ahogyan könyve elején található önéletrajzában fogalmaz, „nemes, ám szegény szülöktől” származik. CSEKONICS, 1817, III. Apja, Csekonic Pál kőszegi polgár és táblai ügyvéd nem sokkal József születése

A potenciálisan a légióban szolgálók motivációi, mivel nem rendi alapon kiállított alakulatról volt szó, jelentősen különböznek a nemes inszurgensekéitől, akik számára a norma szerint a felkelés előjog és hazafias kötelesség volt, mellyel az „ősi alkotmány” és nemesi szabadságuk védelmében tartoztak. Nem a 18. századi irreguláris szabadszapatok hadizsákmányért harcoló, majd „államosításuk”, regularizációjuk során „katonák-ká” vált „zsoldosairól”, de nem is az új típusú, leginkább Ferdinand von Schill alakja által megtestesített, ideológiailag vezérelt, mitikussá emelkedő „szabadságharcosról” van szó, amely aztán a „felszabadító háborúk” idején Lützow önkénteseiben nyert rövid időre a porosz hadseregen belül legitimációt. A nádori légió mint sajátosan a magyar rendi társadalom adottságaival számoló, átmeneti jellegű, „államosított” szabadszapat-koncepció tisztjei és legénységének potenciális motivációit tekintve különbözik ezektől. Az ország olyan közrendű, bátor férfilakosaiból, illetve reguláris katonákból tervezték felállítani, akik társadalmi emelkedésük érdekében, a nemesi cím és a szimbolikus tőkék megszerzése, illetve a katonai előmenetel céljából, de valódi önkéntesként vállalták volna a katonai szolgálat és önmaguk felszerelésének terhét, vagy állítottak volna katonát. Ha magyarországi példákra tekintünk, az önkéntesség bizonyos formáját megtartva, de a légió elitjellege nélkül némi hasonlóságot mutatnak az 1809-es háború során felsőbb utasításra, de különféle közvetlen (felpénz, katonai szolgálattól való mentesség) és közvetett (nemesség, kitüntetések) ösztönzők ígéréssel toborzott „szabad lovasok”, illetve az 1813-as velitaosztályok.

Forrás

Csekonics József tábornok előterjesztése József nádorhoz

Pest, 1809. március 16.⁵⁴

MNL OL N 25 III, 1809. Fasc. 1. Rot. 42. I. No. 70.

Allerunterthänigster Vorschlag

Zur Errichtung einer schwarzen Legion zu Pferd, welche den Zweck haben solle, so eilig wie einfach, daher so wirtschaftlich als möglich zu errichten, und demnach die Bravi⁵⁵ wie Vertraute an Mann und Pferd des Landes erhalten zu können; um damit

előtt, 1753-ban szerzett armálist, majd 1754-ben vette feleségül nemes Kanicsár Máriát. SZILÁGYI-DRAGANIC, 2016, 21, 23.

⁵⁴ A kézirat autográf tisztázat. Átírása betűhív, a régies alakokat nem modernizáltam. Az eredetiben szereplő egyetlen aláhúzást kurzívval szedtem. A rövidítéseket szögletes zárójelben oldottam fel.

⁵⁵ Az olasz *bravo* többes száma. A szó valószínűsíthetően a latin *pravus* és *barbarus* szavak összeolvadásából keletkezett. A 16–17. századi Itáliában jelenthetett bátrát, de durvát, erőszakosat, sőt büntetőjogi kategóriaként haramiát, fizetett bérgyilkost is. E kettőből alakult ki a „zsoldos katona, aki egy úr szolgálatában áll, hogy megvédje, vagyonát őrizze, ellenségeivel szembezálljon” jelentése. Vö. MANZATTO, 2007, 157. Itt kifejezetten pozitív értelemben körülbelül annyit jelent, mint bátor, vitéznek való férfiak.

durch forcirte Märsche, Überfälle auszuführen, Feinde und Gegenden zu beunruhigen, überdies, weil derlei Menschen ganz des Reittens ihrer Art, besonders der Landpferden, erfahren; so wird es möglich werden, auch währenden Marsche, die höchst erforderlichen Militärischen Evolutionen, wie den Dienst und Disciplin, ihnen begreiflich zu machen.

Zur Errichtung alles dessen, nachdem diese dem Aerario⁵⁶ nichts kosten sollen, und einzig allein alle Auslaagen eben nicht ex propriis bestreiten kann, wohl aber wesentlich dazu beitragen will; so unterfange mich, folgende Bedingnisse dabei zu erbitten.

1^{mo} Daß dieses Korps den Nahmen *Schwarze Palatinal Legion zu Pferd*, führen dürfe, und S[eine]r Kays[erlichen] Hoheit die Proprietairs Activitaet⁵⁷ darüber, gnadigst übernehmen wolle.

2^{do} Daß denen Ständen Ungarns, wie Freystädten, Districten und Communitaeten, vorgetragen werden wolle, ob sie nicht zu dieser Legion beitragen wolten, und in so weit es nicht gelingen solte, durch erlaubt werde, daß

3^{tio} wenn ein und andere Familien bei der Armee, Angehörige haben, und solches geprüfte Menschen sind, daß diese bei dieser Legion nicht nur um Ein oder Zwey Grade nach Maaß der gestellten Leuthe, vorrücken könnten, sondern auch nach den Frieden, in solchen zu verbleiben hielten.

4^{to} Damit man die Bravi und Vermögliche wie Vertraute des Landes erhalte, so solle erlaubt werden, in solchen Gegenden kurze Werbungen aufzustellen, wo derlei Menschen, und besonders gut berittenen anzutreffen.

5^{to} Es ist bekant, daß der Komerziant, wie der Bauer in vielen Gegenden nicht nur ganz für den Soldatenstand gebohren, sonder mehrere vermögende viel darauf verwendeten, um Geadelt werden zu können; dahero allen jenen, welche sich ex propriis⁵⁸ mit der vorgeschriebenen Montour, und braven Pferde stellen, sich vorzüglich auszeichnen, nie einen entehrenden Excess begehen, und brav als beider Handeln, zur Belohnung, mit Ausgang jeden Jahres in jeder Escadron ein Kapitel in Beisein ihrer Staabs und Oberofficier dann aller anwesenden Mannschaft abgehalten werden, und 6 Mann von jenen, welche die Stimmen Mehrheit für sich haben, von jeder Escadron Taxfrey nobilitirt werden sollen, wobei sich versteht, daß wen es einen solchen trifft, der von einem andere zu dem Ende gestelt worden, daß der Adel jenem zu Theil werde, der ihm gestellt hat; trifft es aber einen solchen der sich selbst gestellet, und die Nobilitirung ihm nicht so viel fruchten könnte, als die Taxe, so soll diese ihnen zur Belohnung ausbezahlt werden; dahingegen jener, so seine Schuldigkeit vor den Feind nicht gethan, und durch dessen Betragen der Legion Unehre zugefügt wurde, soll nicht nur aller Belohnung unfähig, sondern ihn auch die Aufnahm in sein Vaterland versaget werden.

6^{to} Damit die Stellung und Ausrückung momentanisch für sich gehen könne, so wird jeder in seiner Kleidung erscheinen, die Gleichheit aber dadurch bewürket, daß

⁵⁶ Kincstár.

⁵⁷ Az alakulat tulajdonosi jogai.

⁵⁸ A sajátjából, saját költségén.

über solche, jedweder ein Überhemd und Gattje⁵⁹ von schwarzer Leinwand nebst Csako, worauf zwey Säbel, kreuzweis als Schildl angebracht werden, erhalte, und an statt Mantel und Zelt, seinen gewöhnlichen großen Schafpelz⁶⁰ sich vorlege.

7^{to} An Rüstung sonst nichts habe, als einen lederen Halfter, mit Einhäng-Mundstück, dünnen Halfterriehm oder Strick, Sattel mit schwarzem Lampelfell und 2 Seitentaschen, ein Seitengewehr, eine umgehängte Pistolen, dann eine Csuttra⁶¹

8^{vo} Die Herrn Officiers eben ganz schwarz gekleidet, nur Pelz⁶² allein, jedoch mit grauen Lampl, und die Schnüre schwarz gemischt mit gelber Seide, bei die Staabs Officier mit Gold vermenget, Schwarzen Csako, Säbel, Pistolen, und Mohrengraue Mäntel, im Somer aber, schwarze Hemder mit Gold oder Seide gespitzt.

9^{no} Wie eine Division beisamen ist, und solche zum Feldkriegs Dienst gefordert werden, so treten solche auf der Stelle in die Aerarial Verpflegung, ansonsten aber solche nach dem Insurrections Fuß zu behandeln wären; in jedem Fall aber würde nicht nur erwünscht seyn, sondern gar dem größten Vorschub leisten, um sicher die ersten Bravi des Landes zu erhalten, wan sie die Versicherung bekommen, stets in der Nähe ihres Königs oder Reichs-Palatins, Beweise ihrer Tapferkeit ablegen zu können.

10^{mo} Der Stand ist jener, wie der Armee, der Gemeinen aber, auf 150 Köpf bei jeder Escadron festgesetzt; übrigens machen 3 Divisionen, eigentlich eine Legion aus, welche, wenn es entsprechen sollte, auch vermehret werden kann.

11^{mo} Soll diese Legion ad tempus belli⁶³ bestehen, während dem Krieg auch so rimontirt und Recroutirt werden, wie bei ihrer Errichtung; dahero nach hergestellten Frieden, jeden Unteroff[icie]r und Gemeinen frey gestellt wird, sich entweder unter die Regimenter neu engagiren zu laßen, oder seine Entlaßung zu nehmen. Dagegen

12^{mo} Behalten die Officiers nicht nur ihren Charakter, sondern die weitere Dienste wünschen, behalten ihren Rang und Gehalt, wie auch, alle weitere Aussichten im Feld wie Frieden, denn Regimentern gleich.

Pest den 16^{ten} März 1809.

J[oseph]h Csekonics G[enera]l M[anu]p[ro]pria]

Rövidítések és irodalomjegyzék

MNL OL

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

N 25 III. Militär-Kanzlei des Palatin E. H. Joseph III. 1808–1814–
(1836)

⁵⁹ Gatyá, nadrág.

⁶⁰ Suba.

⁶¹ Csutora, katonai kulacs.

⁶² Mente.

⁶³ Háború idejére.

MNL FVL Magyar Nemzeti Levéltár Fejér Vármegyei Levéltára

XIII/5. Csekonics család iratai

MK *Magyar Kurir*

NU *Nemzeti Ujság*

*

BERKOVICH
2023

Ilya BERKOVICH: *Jewish Mercenaries in Habsburg Service. Soldiers of the Freikorps Grün Loudon (1796–98)*, In: *PaRDeS*, 29. (2023) 69–79.

BERKOVICH
2024

Ilya BERKOVICH: *Jewish Soldiers of the Bohemian Freikorps 'Legion Erzherzog Carl' and other Volunteer Formations of the 1809 War*, In: *Zenodo* [online] (2024) URL: <https://zenodo.org/records/10948813> (utolsó letöltés: 2025. november 10.).

BRAYARD–DAVIN–CROYET
é. n.

Laurent B[RAYARD] – Didier DAVIN – Jérôme CROYET: *10e régiment de hussards*, In: *Les armées de ligne de la Révolution. Un projet de la SEHRI*, URL: <https://revolutionsehri.wordpress.com/10e-regiment-de-hussards/> (utolsó letöltés: 2025. november 10.).

CROYET
é. n.

Jérôme CROYET: *Hussards de la mort*, In: *Les armées de ligne de la Révolution. Un projet de la SEHRI*, URL: <https://revolutionsehri.wordpress.com/hussards-de-la-mort/> (utolsó letöltés: 2025. november 10.).

CSEKONICS
1817

[Joseph] CSEKONICS: *Praktische Grundsätze die Pferdezucht betreffend*, Pest, s. n., 1817.

KORTZFLEISCH
1896

Gustav von KORTZFLEISCH: *Geschichte des Herzoglich Braunschweigischen Infanterie-Regiments und seiner Stammtruppen 1809–1867. 1. Das schwarze Korps 1809 und das Englisch-Braunschweigische Infanterie-Regiment bis 1814*, Braunschweig, Albert Limbach, 1896.

- MANZATTO
2007
Mila MANZATTO: *Il bravo tra storia e letteratura*, In: *Acta Historiae*, 15. (2007) 1. sz. 155–178.
- NAGY
2021
NAGY Ágoston: *Insurrekció és társadalmi mobilitás a napóleoni háborúk időszakának Magyarországon*, In: *Korall*, 22. (2021) 86. sz. 107–136.
- NAGY
2025
NAGY Ágoston: *Az 1809-es háborúhoz kapcsolódó propagandamunkák Józsefnádor katonai irodájának levéltárában*, In: *Századok*, 159. (2025) 225–267.
- NAGY-L.
2013
NAGY-L. István: *A császári-királyi hadsereg 1765–1815. Szervezettörténet és létszámviszonyok*, Pápa, Gróf Esterházy Károly Múzeum, 2013.
- NAGY-L.
2016
NAGY-L. István: *Magyar csapatok részvétele, újoncai és veszteségei az első koalíciós háborúban, 1792–1797*, In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 129. (2016) 2. sz. 315–350.
- NAGY-L.
2021
NAGY-L. István: *A császári-királyi hadsereg magyarországi tábornokai, 1787–1815*, Budapest, Zrínyi, 2021.
- RÉFI
2018
RÉFI Attila: *Délszláv huszárok a francia forradalom ellen. A Wurmser-szabadcsapat lovasságának létrejötte és önállósodása, 1793–1795*, In: *Tanulmányok Ódor Imre emlékére*, szerk. GYÁNTI István – KULT László, Pécs, Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára, 2018, 382–391.
- RÉFI
2021
RÉFI Attila: *A császári-királyi 12. számú nádor-huszárezred története alapításától a napóleoni háborúk végéig (1800–1815)*, In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 134. (2021) 4. sz. 805–842.
- RINK
2006
Martin RINK: *Der kleine Krieg. Entwicklungen und Trends asymmetrischer Gewalt 1740 bis 1815*, In: *MGZ*, 65. (2006) 355–388.
- RINK
2009
Martin RINK: *Patriot und Partisan. Ferdinand von Schill als Freikorpskämpfer neuen Typs*, In: *Für die Freiheit – gegen Napoleon. Ferdinand von Schill, Preußen und die deutsche*

- Nation*, hrsg. Veit VELTZKE, Köln–Weimar–Wien, Böhlau, 2009, 65–106.
- RINK
2010
Martin RINK: *The Partisan's Metamorphosis. From Freelance Military Entrepreneur to German Freedom Fighter, 1740 to 1815*, In: *War in History*, 17. (2010) 1. sz. 6–36.
- RINK
2017
Martin RINK: *Der »Volkskrieg« 1813. Zwischen groser Schlacht und Nebenkriegsschauplatzen*, In: *Die Völkerschlacht bei Leipzig. Verläufe, Folgen, Bedeutungen 1813–1913–2013*, hrsg. Martin HOFBAUER – Martin RINK, Berlin–Boston, De Gruyter–Oldenbourg, 2017, 141–162.
- SÁGVÁRI
2001
SÁGVÁRI György: *Állami és uralkodói szimbólumok a magyar uniformis jelrendszerekben*, In: *A Hadtörténeti Múzeum Értesítője – Acta Musei Militaris in Hungaria*. 4. „Kard és koszorú”. *Ezer év magyar uralmi és katonai jelképei*, szerk. HAUSNER Gábor – KINCSES Katalin Mária – VESZPRÉMY László, Budapest, Hadtörténeti Múzeum, 2001, 115–131.
- SARLÓS
1955
SARLÓS Béla: *A pesti munkásság forradalmi harca és programja 1848-ban*, In: *Századok*, 89. (1955) 1. sz. 75–95.
- SCHEMBOR
1998
Friedrich Wilhelm SCHEMBOR: *Die österreichische Neutralität von 1807–1809. Die preußischen Aufstandsversuche in Ansbach-Bayreuth und der Kampf um Preußisch-Schlesien*, In: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 46. (1998) 311–471.
- SZILÁGYI–DRAGANIĆ
2016
SZILÁGYI Mária – Anica DRAGANIĆ: *Csekonics örökség. A család zombolyai uradalmának épített öröksége*, Székesfehérvár, MNL Fejér Megyei Levéltára, 2016.
- WIECHMANN
2002
Gerhard WIECHMANN: *Das Lützow'sche Freikorps 1813/14*, In: *Militärgeschichte* (2002) 1. sz. 4–12.
- WREDE
1898
Alphons Freiherrn von WREDE: *Geschichte der K. und K. Wehrmacht. Die Regimenten, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts*, II, Wien, L.W. Seidel & Sohn, 1898.